

ПРОБЛЕМА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

З точки зору порівняльної західної політології та з врахуванням досвіду політичної історії розвинених західних країн доби Новітнього часу, в статті проведено аналіз основних етапів політреформи, що триває в Україні вже не перше десятиліття. Показано принципову відмінність реальних механізмів та інститутів української влади від справжнього демократичного еталону західної демократії та ефективного поділу влад. Розкриваються системні вади будь-якого парламентаризму за ситуації гострої кризи та механізми фальсифікації як президентських, так і парламентських політичних устоїв на пострадянському просторі. Спростовуються розповсюджені міфи щодо можливості демократизації української влади та сприяння наближенню України до членства в ЄС за допомогою запровадження процедури обрання президента у представницькому статусі законодавчим органом влади.

Ключові слова: українська політреформа, парламентсько-президентська республіка, конституції пострадянських країн, європейська політична історія.

Шморгун А.А. Проблема демократической трансформации постсоветского пространства: историко-политологическое измерение.

С точки зрения сравнительной западной политологии и с учётом опыта политической истории развитых западных стран Новейшего времени, в статье проведен анализ основных этапов политреформы, которая продолжается в Украине уже не первое десятилетие. Показано принципиальное отличие реальных механизмов и институтов украинской власти от подлинного демократического эталона западной демократии и эффективного разделения властей. Раскрываются системные недостатки любого парламентаризма в ситуации острого кризиса и механизмы фальсификации как президентских, так и парламентских политических форм власти на постсоветском пространстве. Опровергаются распространённые мифы относительно возможности демократизации украинской власти и приближения Украины к членству в ЕС с помощью процедуры избрания президента в представительном статусе законодательным органом власти.

Ключевые слова: украинская политреформа, парламентско-президентская республика, конституции постсоветских стран, европейская политическая история.

Shmorgun O. The problem of democratic transformation of the post-Soviet space: the historical and political dimensions

From the point of view of comparative Western political science and taking into account the experience of the political history of the developed Western countries, the article is devoted to the analysis of the main stages of the political reform that has been going on in Ukraine for more than the first decade. The principal difference between the real mechanisms and institutions of Ukrainian government from the true democratic standard of Western democracy and the effective division of power is shown. The systemic defects of any parliamentarianism are revealed in the context of the acute crisis and the mechanisms of falsification of both the presidency and parliamentary political structures in the post-Soviet space. The current widespread myths about the possibility of democratization the Ukrainian

authorities and facilitating Ukraine's accession to EU membership are being refuted by introducing a procedure for the election of a president in a representative status by the legislative authority.

Keywords: *Ukrainian political reform, parliamentary-presidential republic, constitutions of post-Soviet countries, European political history.*

Напередодні та під час святкування чергового Дня української Конституції знову активізувалось обговорення чергових проектів зміни чинної Конституції, обумовлене не стільки прагненням удосконалення чинного Основного закону, скільки початком чергової передвиборчої кампанії. В цілому ж процес так званої політреформи, періодично дещо вщухає, знову активізуючись з метою імітації політичної активності та підміни оцінки реальних справ того чи іншого політика.

Як це вже було на початку і наприкінці двохтисячних, практично всі політики першого ешелону нашої квазіеліти раптом заходились створювати «свої» проекти Конституції. Причому, за нашим глибоким переконанням, за весь цей час жодного по справжньому неупередженого і професійного обговорення проблеми побудови ефективної української влади, демократичної в тому сенсі, що вона реалізує інтереси українського народу, так і не відбулось.

Спочатку декілька слів щодо існуючої моделі політичного устрою та проектів його модернізації. Противники чергових конституційних змін слушно стверджують, що за процесом не скільки політичної реформи, скільки «перманентної революції» (термін Л.Троцького) ми так і не навчилися виконувати уже прийняті закони, в тому числі і Закон Основний.

Водночас, з цього ж приводу можна почути висловлювання на кшталт того, що, мовляв, завдяки проведеним конституційним змінам Україна, попри всі перепони, все ж таки, рухається в бік демократії, а значить, нехай і повільніше, ніж хотілось, наближається до омріяного статусу постійного члена ЄС. На користь цього висновку наводиться той аргумент, що відразу після приходу до влади на хвилі Революції гідності нової генерації політиків, були реалізовані заповіти другого Майдану, а саме: було відмінено «ганебне рішення заангажованого В.Януковичем Конституційного суду», який скасував поправки до Конституції, внесені за часів В.Ющенка.

Справді, 22 лютого 2014 р. натхненні настановами Революції Гідності депутати Верховної Ради України конституційною більшістю проголосували за повернення від незаконно відновленої з метою узурпації влади Конституції взірця 1996 р., яка задля спрощення узурпації влади запровадила президентсько-парламентську республіку, з явним домінуванням президентської складової, до поправок Основного Закону 2004 р., що буцімто встановили в країні парламентсько-президентську форму правління.

В дійсності «кучмівський» конституційний витвір, який його творці і сьогодні продовжують називати чи найкращим серед існуючих у демократичних країнах Основним законом, не мав нічого спільного з справжньою президентською республікою. Загальновідомо, що він став наслідком довгих політичних торгів між головою Верховної Ради О.Морозом (1994-1998) і Президентом України Л.Кучмою (1994-2005). З одного боку, в тому числі за рахунок граничного ускладнення процедури імпічменту «перша конституція незалежної України» гарантувала недоторканість і можливість монополізації влади практично непідсудному главі держави, а з іншого – надавала гарантії самій Верховній Раді, яку практично не можливо було розпустити.

Водночас документ закріплював фактичне всевладдя президента: хоча згідно тексту Конституції «Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України», в реальності ж завдяки конституційно зафіксованому праву Президента призначати (хоча і за формальною згодою Верховної Ради) та припиняти повноваження прем'єр-міністра, а також положення, згідно з яким повноваження попереднього Кабінету Міністрів складаються перед новообраним Президентом України, виконавча влада фактично ставала інструментом в руках останнього.

А сам президент, маючи змогу контролювати діяльність уряду, за цим документом не несе жодної відповідальності за його діяльність. Навпаки він може використовувати очільника уряду у якості своєрідного громовідводу, списуючи на нього власний непрофесіоналізм та кримінальні оборудки шляхом відправлення у разі потреби прем'єр-міністра, який накопив на собі надто багато негативу, у відставку.

І хоча за цією Конституцією Верховна Рада залишає за собою право через процедуру висловлення недовіри відправити прем'єр-міністра та

очолюваний ним уряд у відставку, це не міняє загальної ситуації верховенства «арбітра» над правом (подібна процедура була реалізована лише одного разу у 2001, коли через вотум недовіри фактично позбувся своєї посади автор програми «реформи через добробут» В.Ющенко).

Але маючи повноваження обирати на посаду глави Кабінету Міністрів України чергового наступника, «владний володар» на посаді Президента України завжди мав змогу протягти наступну кандидатуру із числа своїх наближених (що, власне, і робив Л.Кучма). До того ж можливості для висловлення недовіри уряду за конституційним варіантом взірця 1996 р. були обмежені лише однією спробою протягом кожної сесії і, що важливіше, передбачали річний термін імунітету для уряду, програму діяльності якого затвердив парламент.

Отже, важливо підкреслити, що хоча українська Конституція взірця 1996 р. декларувала статус «соціальної держави» з величезними соціальними правами і гарантіями, яких насправді ніхто не збирався забезпечувати, а також демонстративно підкреслювала значення законодавчої влади, позаяк, на відміну від так званих суперпрезидентських республік на більшій частині пострадянського простору, в тексті українського Основного Закону повноваження Верховної Ради передують розділу «Президент», наша псевдо «президентсько-парламентська республіка» 1996 р. зразка типологічно цілком споріднена з «узаконеним беззаконням» ельцинського «президенства», або тими конституційними аналогами, які були написані і прийняті приблизно в той же період 90-х років у Білорусі, Казахстані, Туркменістані тощо.

В західній політології таке квазіпрезиденство називають монархією або ж сучасною дуалістичною монархією (дуалістичної в тому сенсі, що за існування гранично спотворених механізмів всенародного обрання глави держави, одноосібний владар або хазяїн держави керує практично в режимі абсолютного монарха під гаслом «король править, але не відповідає», чим, власне, за словами багатьох його критиків, і займався Л.Кучма).

Але величезна небезпека полягає в тому, що і нинішня, так звана парламентсько-президентська республіка, поправки до якої було внесено і прийнято вже за президенства В.Ющенка (2005-2010), не тільки не має нічого спільного з послідовною демократизацією української влади, а є чи не найгіршим варіантом розподілення повноважень між законодавчою та

виконавчою владою. А значить, з точки зору ефективності управління суспільством, цей конституційний проект аж ніяк не краще за кучмівський Основний Закон взірця 1996 р. Адже конституційні поправки, до яких ми повернулись з метою пом'якшення «президентського авторитаризму» в дійсності перетворюють проголошений поділ влад на поділ влади в першу чергу між президентом та прем'єром, кожний з яких прагне перетягти на свій бік Верховну Раду.

Фактично йдеться про розрив владних повноважень, який в теорії держави і права отримав визначення біцефалізму, тобто дослівно «двоголової», що виникає внаслідок подвоєння двох рівнозначних, а тому неминуче конфліктуючих центрів сили в межах виконавчої гілки влади. Отже, за подібної «безголової двоголової» конфлікт між прем'єром і президентом буквально заохочується самим їх статусом практично рівнозначних за владним статусом політичних функціонерів, що, зрозуміло, вкрай небезпечно через велику ймовірність виникнення клінчу між цими двома найбільш потужними, з точки зору контролю над силовими та економічними важелями, можновладцями.

За запровадження подібного «механізму стримувань та противаг» можливі лише два варіанти перебігу політичних подій: повна одностайність між прем'єром і президентом на ґрунті їх належності до одного клану, наслідком якої є перебирання на себе повноважень президентом вже у тіньовому режимі. Але частіше прем'єр-міністр уже не хоче бути лише «технічним» виконавцем волі президента. Він прагне зайняти його місце або перетворити президента «з серйозними повноваженнями» на обраного в парламенті церемоніального розпорядника, перебравши на себе всю повноту влади, що неминуче призводить до непримиренного конфлікту між главами держави та уряду.

Підтвердженням цих політологічних висновків є ситуація, яку ми спостерігали уже за президенства В. Ющенка та прем'єрства Ю. Тимошенко (2005, 2007-2010), взаємна ворожнеча між якими та повна нездатність виконати хоч якісь зобов'язання перед Помаранчевою революцією фактично відкрила прямий шлях до посади президента В. Януковичу; а потім аналогічна ситуація повторилася на тлі «творчої співпраці» двох висуванців останнього Майдану – президента П. Порошенка та прем'єр-міністра А. Яценюка (2014-2016). Нарешті, після обіймання посади керівника уряду здавалося б суцільно президентською

креатурою В. Гройсманом, також відбуваються коливання в діапазоні від всевладдя Банкової до спроб прем'єра почати самостійну політичну гру та сформуванню навколо себе переформатовану парламентську коаліцію.

Чому ж взагалі виник подібний варіант конституційних змін? Не маючи жодного відношення до будь-якого реального народовладдя, він став наслідком остаточного встановлення, в Україні системи так званого олігархату, яка є нічим іншим як режимом компрдорського мародерства, прекрасно описаним свого часу ще К. Марксом у блискучій політологічній праці «Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 р.» на прикладі ротшильдівських фінансово-люмпенських плутократій (якими можна вважати всі французькі режими, починаючи від Реставрації Бурбонів і закінчуючи Третьою республікою): «Оскільки фінансова аристократія видавала закони, керувала державою, розпоряджалася всією організованою суспільною владою, самим фактом власного панування та за допомогою друкованого слова підкоряла собі масову думку, в усіх сферах... панували та ж проституція, той же безсоромний обман, та ж жага збагачення не шляхом виробництва, а шляхом спритного привласнення уже наявного чужого багатства. Саме на вершині буржуазного суспільства нездорова та порочна хіть проявилася в тій неприборканій – на кожному кроці несумісній навіть з буржуазними законами – формі, в якій породжене спекуляцією багатство шукає собі задоволення згідно своєї природи так, що насолода стає розпустою, а гроші, бруд і кров зливаються в один потік. Фінансова аристократія як за способом свого збагачення, так і за характером своїх насолод є не що інше, як відродження люмпен-пролетаріату нагорі буржуазного суспільства» [1, с.11].

Цілком логічно, що за подібного перебігу подій неминуче виникла потреба у «хресному батькові» в президентських шатах, який би виступав свого роду арбітром, але не у замиренні гілок влади, а визначенні сфер неофеодальних відкупів для нуворишів, що виникли в процесі пограбування України, та забезпечував розподіл влади і власності «за поняттями». При цьому, сам узаконений «авторитет в законі» перебував би у статусі недосяжного олімпійця, який не обтяжує себе зайвими посадовими клопотами.

Не випадково напередодні перших спроб продавлювання «політреформи» на майже одностайному референдумі 2000 р., присвяченому фактичній легітимізації антиконституційних змін, було також

прийнято рішення про створення верхньої палати парламенту як свого роду посередника між президентом-самодержцем, та його челяддю - Палату регіонів.

Нинішню ж, офіційно запроваджену В.Ющенком, «збалансовану» модель влади, було прийнято під тиском все того ж Л.Кучми в обмін на погодження останнього на переголосування у другому турі президентських перегонів 2004 р., внаслідок якого президентом став В.Ющенко (підготовку та прощтовхування моделі нинішнього парламентського президенталізму ЗМІ приписували не тільки О.Морозу, але й В.Медведчуку).

Також принагідно зазначу, що запропонований А.Яценюком у 2018 р. варіант модернізації нинішньої моделі влади у разі його реалізації лише посилить вади вже існуючого президент-прем'єрського антагонізму. Зокрема, в публікації экс-прем'єра під символічною назвою «Конституція: давайте почнемо предметну дискусію» [2] пропонується, щоб Президент у майбутньому, залишаючи за собою найважливіші кадрові призначення, окрім затвердження запропонованої ним кандидатури прем'єра, водночас втрачав право прямого президентського вето («Президент скеровує вето в Конституційний суд. Якщо КС вирішив, що вето конституційне, закон повертається для повторного розгляду Радою»). Це аж ніяк не сприятиме легкості з'ясування політичних стосунків між главами уряду і держави.

Крім того, запропоноване А.Яценюком формулювання підстав для порушення імпичменту як «вчинення державної зради, іншого злочину, а також в разі набуття громадянства іншої держави, чи умисного порушення Конституції», своєю абстрактністю гранично розмиває різницю між політичною та кримінальною відповідальністю глави держави, в руках якого продовжує залишатись силовий блок, а значить і ускладнює його притягнення до відповідальності.

А з іншого боку, пропозиція запровадити положення, згідно з яким «Президент керує зовнішньою політикою, але визначається вона Верховною Радою», тобто законодавчим органом, який за нинішньої політичної і економічної ситуації, що неминуче веде до посилення фракційної ворожнечі, в принципі не може працювати інакше, як в режимі лебедя рака і щуки, неминуче лише посилить неефективність нашої зовнішньої політики і ускладнить з'ясування того, хто насправді несе за неї відповідальність.

Тому доводиться визнати: прийняте поспіхом «за народним наказом», тобто сумнозвісним принципом революційної доцільності рішення про повернення до попереднього варіанту конституційних змін черговий раз продемонструвало, що правосуддя у нас остаточно стало заручником політичної кон'юнктури. Адже саме з юридичної точки зору конституційні зміни 2004 р. були запроваджені з брутальними порушеннями прописаної в самому ж чинному Основному Законі процедури. І в цьому плані рішення про їх скасування Конституційним Судом за В.Януковича є абсолютно правомірним, про що, зокрема, ми писали саме в ті часи [3]. Тобто, саме з точки зору правосуддя, легітимність нинішньої влади є далеко не бездоганною.

Втім, все попередня критика чинного конституційного устрою цілком може трактуватися, і, на жаль, трактується більшістю політиків та політологів, таким чином, що у реформі Основного Закону слід бути до кінця послідовним, а саме – з метою уникання будь-яких форм узурпації влади необхідно якомога швидше переходити до чистого або, за визначенням автора класичної праці «Політичні партії» М.Дюверже, асамблейного парламентаризму, який за рахунок нівелювання ролі президента буде в принципі виключати будь-які форми «авторитаризму»; адже всі претенденти, які хочуть бути реальними головнокомандувачами при розподілі влади і власності, просто втратять інтерес посади «весільного президента».

Отже, якщо виходити з точки зору канонів західної демократії, згідно з якими існування повноцінної правової держави передбачає верховенство права, «диктатуру закону», а різноманітні форми одноосібної диктатури, навпаки, відрізняє правове свавілля, то здається очевидним, що не просто парламент, а саме Верховна Рада, як законодавча гілка влади, має стати інституціональною основою справді української влади. Саме з цього приводу один з основоположників лібералізму Дж.Локк в «Трактаті про державне правління» зазначав, що «законодавча влада не тільки є верховною владою в державі, а й священною, незмінною в руках тих, кому спільнота її одного разу довірила» [4, с.339].

За такого підходу будь-яка форма політичного правління, заснована на домінанті одноосібності, розглядається в кращому разі як данина традиції, свого роду неомонархізм, завжди небезпечний можливістю легкої узурпації влади, а в гіршому – як прихована одноосібна диктатура. А

політичне лідерство за панування базового принципу вільної конкуренції – «дозволено все, що не заборонено», взагалі має бути замінене на механізм звичайного нагляду тимчасово найнятими «політичними менеджерами», функціонерами держави-«нічного сторожа» за процесами суспільної самоорганізації.

Отже, в даному випадку йдеться не про лідерів і, тим більше, не якихось видатних діячів, вождів, провідників, а про звичайних собі чиновників, врешті-решт бюрократів у позитивному веберівському розумінні цього поняття.

На користь необхідності саме такого спрямування конституційних змін, здавалося б, переконливо свідчить і реальна історія новостворених на колишній території СРСР держав. Адже практично всі вони дуже швидко трансформувались у політичні режими, які оцінюються різними політологами в діапазоні від жорстких авторитарних до м'яких тоталітарних, в яких главі держави у президентському статусі за великим рахунком жодний закон не писаний. Звідсіля висновок: якщо ми обрали шлях до ЄС, повинні враховувати, що переважна більшість заможних та стабільних держав, що сьогодні входять до Євросоюзу, є парламентськими монархіями та республіками.

Втім, варто вийти за межі усталених стереотипів, негайно з'ясується: як це не дивно, парламентська форма правління далеко не в усьому забезпечує ефективність державотворення. Причому, особливо це стосується саме ситуацій, коли суспільство, як це відбувається в Україні, знаходиться не просто у глибоко кризовому стані, а у стані війни.

Почнемо з того, що навіть обраний без жодних зловживань колегіальний законодавчий орган має свої нездоланні системні вади: саме внаслідок прагнення максимально врахувати в процесі законотворення побажання і зауваги членів різних фракцій, які представляють інтереси подекуди протилежних за ідеологічними орієнтаціями політичних сил, неминуче відбувається узгодження підходів за принципом «ні вашим, ні нашим», що призводить до того, що зміст законопроекту неминуче має надто компромісний усереднений характер, що явно не йде на користь ефективності майбутньому закону, часто вихолощуючи його до невпізнанності і нівелюючи закладені розробниками в документ позитиви.

Крім того, саме внаслідок необхідності складної процедури обговорень і узгоджень за карколомної зміни ситуації в будь-які періоди

динамічних змін з великою ймовірністю прийнятті законодавчі акти просто не встигають за швидким перебігом подій і, знов-таки, нерідко стають неефективними, а подекуди й шкідливими, уже в момент свого прийняття.

Що ж до відповідальності законодавців, а тим паче, в країнах, утворених на основі колишніх радянських республік, то вони, користуючись особливостями колегіального законотворення, часто мають змогу ухвалювати антинародні закони, виходячи сухими із води, в якій ховають кінці: якщо законопроект і має авторство одного або декількох конкретних розробників, він голосується всім законодавчим органом і часто в анонімному режимі, що офіційно робить автором документу не тільки всіх хто проголосував «за», а й фактично законодавчий орган в цілому. Але, як відомо, коли відповідають всі – насправді не відповідає ніхто.

Причому після запровадження пропорційних виборів з'явилися додаткові «аргументи» на користь цієї безвідповідальності: посилення на фракційну дисципліну. Більше того, не так уже важко прорахувати ситуацію, за якої навіть у випадку, коли якась фракція у суто популістських цілях не підтримає певний законопроект, наприклад, постанову про приватизацію землі, він все одно буде прийнятий більшістю голосів, що дозволяє навіть кишеньковій опозиції продемонструвати свою «принциповість», отримуючи за це відповідну винагороду.

Нарешті, слід зазначити, що прийняття рішень в процесі роботи законодавчого органу простою або навіть конституційною більшістю з точки зору ефективності отримуваних результатів також має принципові системні нездоланні вади, суть яких полягає в тому, що в силу притаманній масовій свідомості інерційності та стереотипності мислення, у будь-якій царині людської діяльності найчастіше більшу компетентність проявляє не більшість, а креативна меншість учасників, пропозиції якої під час процедури волевиявлення найчастіше не береться до уваги ані в процесі обрання майбутнього депутата чи Президента, ані під час парламентських дебатов.

З цих же причин, чисельно великими зібраннями, в тому числі парламентами, навіть обраним без зловживань та некорумпованими, значно легше маніпулювати, доручаючи експертизу або підготовку законопроектів так званим узгоджувальним комісіям, профільним комітетам та підкомітетам тощо.

Нарешті, сама процедура голосування та переголосування, навіть без врахування пострадянського феномену кнопкодавства, досвідченому політичному маніпулятору дає великі можливості для зловживань своєю владою.

Ось чому за ситуацій, коли зростає небезпека виникнення надзвичайних ситуацій (економічна криза, стихійне лихо, війна), за яких різко ускладнюється нормальне продовження законотворчої діяльності і різко зростає необхідність в оперативних нестандартних рішеннях, ефективність діяльності парламентів різко знижується.

Але й це ще не все. Уряди, сформовані у парламентських республіках за квотним принципом, часто не відрізняються ефективністю через те, що партійний популізм, завдяки якому політики стають депутатами найбільшої фракції і отримують право з свого складу формувати Кабінет міністрів, часто не доповнюється професіоналізмом державника.

Як наслідок – гранична нестабільність партійних урядів, сформованих за парламентською процедурою. Зокрема, перманентною кризовістю і зміною урядів майже кожні півроку характеризувалась вже після Другої світової війни італійська парламентська система. Тією ж урядовою чехардою, заикленістю на процедурності і парламентській мітинговості, що часто переростало в брудне політиканство, відзначалась Третя (1870-1940), а потім Четверта (1946-1958) французька республіка, діяльність якої поставила країну на межу національної катастрофи, від якої її врятував Ш. де Голль, в тому числі завдяки запровадженню П'ятої президентської республіки.

Важливо зазначити, що навіть творці європейських парламентських республік віддають собі звіт в тому, що багаточисельні колегіальні органи не можуть бути ефективними за надзвичайних ситуацій. Так, згідно з поправкою до Основного Закону Німеччини 1968 р., передбачено можливість чисельного згортання обох палат парламенту та створення на випадок «особливого режиму», а фактично надзвичайного стану або стану оборони, нового органу – «спільного комітету», який складатиметься з 48 членів: на дві третини з депутатів Бундестага и на одну третину – Бундесрату (депутати призначаються Бундестагом на основі пропорційного представництва фракцій і заміщує Бундестаг и Бундесрат).

Про всі ці небезпеки колегіальних законодавчих зборів, особливо в ситуації кризи і занепаду, писали видатні мислителі з протилежних політико-ідеологічних таборів, в діапазоні від консервативного до ліберального полюсів політичної думки, зокрема, Е.Берк, Г.Болінгброк, Т.Джефферсон, А.де Токвіль, Дж.Медісон, Дж.Стюарт Міл, Б.Констан, а також видатні теоретики політичної соціології Н.Макіавеллі, Т.Гоббс, Ж.Боден, В.Парето, Г.Моска, Р.Міхельс, Т.Карлейль, М.Вебер, К.Шміт.

Подібні критичні застереження неодноразово повторювали такі видатні патріотично налаштовані політичні діячі сучасності, як Теодор та Франклін Рузвельти, У.Черчілль, Ш.де Голль, зазначаючи, що безвідповідальність – системна вада «партійного феодалізму», а також видатні українські політичні мислителі, зокрема, М.Сціборський та В.Липинський [5].

Втім, уже за часів Аристотеля було відомо, що послідовно колегіальний устрій і механізм прийняття рішень не позбавляє від небезпеки виникнення тіншової тиранії, яка приховується за фасадом демократичної процедури ухвалення рішень. Адже чим більш чисельні законодавчі збори, тим легше ними маніпулювати, перетворюючи демократію на охлократію – владу натовпу, за фасадом якого переховуються справжні ляльководи. Саме тому у своїй геніальній «Політиці» Аристотель зазначав: «Гранична демократія – та сама тиранія».

Що ж до техніки перетворення парламентської республіки у парламентську тиранію за допомогою маніпуляцій з конституційними повноваженнями, то вона, як це не дивно, прекрасно відпрацьована в межах саме європейської історико-політичної традиції. Витоки подібного до нашого «парламентаризму» можна знайти в плутократично-кланових італійській Республіці дожів, яку ліберальні російські політологи свого часу порівнювали з системою ельцинської «семибанкірщини», у стюартівському (XVII-XVIII ст.) та бурбонівському (1814-1848) парламентському монархізмі реакційно-реставраційного типу, а також у врозігнаній Наполеоном Бонапартом французькій Директорії (1794-1799), в якій також відверто домінував спекулятивний капітал.

Зовсім не дивно і те, що неофіційна назва Третьої французької республіки, що виникла на етапі перетворенням Франції на стагнаційну «країну-рантьє» з сильним паразитично-фінансовим олігархічним компонентом – «республіка двохсот сімей». Саме ця форма парламентської

демократії виявилась абсолютно нездатною спочатку попередити гітлерівську агресію, а потім дати їй гідну відсіч.

Що ж до українських історичних реалій, то саме в цьому ж напрямку з самого початку замислювалась і конституційні поправки прибічниками Л.Кучми, який на думку багатьох опозиційних політиків та аналітиків, крім всього іншого, за рахунок змін до Основного Закону прагнув розпочати новий цикл свого правління. Адже на початках «політреформи» у 2003 р. було продавлено у так званому режимі відкритого голосування, тобто, буквально обома руками «за» [6], саме варіант парламентського обрання Президента практично з тими повноваженнями, які має за чинного варіанту українського Основного Закону, Президент, обраний всенародним голосуванням у два тури [7].

Як відомо, Ю.Тимошенко на своєму форумі у червні 2018 р. «Новий курс України», який фактично став початком президентської передвиборчої кампанії, серед інших пропозицій радикального переустрою держави також запропонувала створити в Україні парламентську республіку канцлерського типу (про необхідність впровадження так званого українського канцлерства свого часу говорив ще О.Мороз).

Але задовго до нинішніх конституційних новацій Ю.Тимошенко разом з Партією регіонів у 2009 р. взяла участь у розробці проекту Конституції, який отримав назву «Конституція Тимошенко-Януковича» [8]. Йдеться про перехід до парламентської республіки особливого типу. Адже в цьому варіанті конституційних змін вражає саме величезний обсяг зовсім не представницьких, а саме виконавчих, навіть силових повноважень буцімто парламентського Президента.

Зокрема, згідно статті 106, за варіантом конституційних змін Тимошенко-Януковича, Президентом України стає кандидат, що отримав дві третини голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Не дивлячись на обрання в закритому режимі, на плечі обраного таким чином президента лягає величезний тягар повноважень: він забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави а також представляє її у міжнародних відносинах, веде переговори та укладає міжнародні договори України, призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України.

А головне – президент, що не отримав належного представництва, є Верховним головнокомандувачем Збройних Сил України, призначає на

посади та звільняє з посад за поданням міністра оборони України начальника Генерального штабу – головнокомандувача ЗСУ, командувача Сухопутних військ ЗСУ, командувача Повітряних Сил ЗСУ, командувача Військово-Морських Сил ЗСУ, вносить до Верховної Ради України подання про призначення міністра оборони України, міністра закордонних справ України, голови Національного банку України, голови Державної судової адміністрації України.

Також кулуарно обраний глава держави очолює Раду національної безпеки і оборони України, скликає її засідання та вводить в дію її рішення; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади генерального прокурора України, голови Державної судової адміністрації України; призначає на посаду та звільняє з посади голову Служби безпеки України, його заступників, керівників підрозділів центрального управління та керівників обласних управлінь СБУ, голову Служби зовнішньої розвідки України та його заступників, голову Державної прикордонної служби України та його заступників.

На виконання рішення очолюваної ним же РНБОУ вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України про використання ЗСУ та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; проголошує загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі небезпеки державній незалежності України; оголошує про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України.

А ще він має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України. До цього потрібно додати ще й велику кількість повноважень здійснювати кадрові призначення частини складу багатьох важливих державних інституцій.

Очевидно, що подібні повноваження має не кожний глава держави, обраний всенародно, а значить цілком ймовірною є узурпації влади під прикриттям парламентської овечої шкури. Тому не випадково ще в 2009 р. деякі експерти оцінювали цей «проект» як «конституцію державної зради» [9].

Дуже небезпечно і те, що явна спадковість з цими ж ідеями простежується у варіанті «парламентаризму», запропонованому у 2016 р. в документі під назвою «Основа Конституції України» політичним наступником Партії регіонів – «Опозиційним блоком». В ньому пропонується перехід саме до «парламентської форми правління», яка «виключає будь-які політичні кризи на ґрунті протистояння президента Кабінету Міністрів та Парламенту, та будь-які спроби узурпації влади» [10].

Водночас, парламентський президент, якого за цією «конституцією» обирає національна Асамблея, що складається з Палати представників та Палати депутатів, знов таки, є верховним головнокомандувачем і зберігає право законодавчої ініціативи. До того ж, його висування можливе не тільки депутатами чи фракцією, а й шляхом самовисування, для чого потрібно зібрати підписи 500 тисяч громадян.

За цим проектом велика роль відводиться «місцевим та всукраїнським референдумам», а верхня, чисельно обмежена до 35 членів палата представників чомусь не тільки затверджує та підписує закони, прийняті Палатою депутатів, не тільки ратифікує міжнародні договори і угоди, але й затверджує повний склад виборчої комісії, а головне – приймає воєнну доктрину, призначає глав СБУ, СЗРУ, НАБУ і навіть розпускає Палату депутатів, якщо протягом місяця не сформовано Кабінет міністрів України чи не затверджено державний бюджет України.

Враховуючи ж заяву глави опозиційного уряду Б.Колеснікова про те, що за запропонованим проектом, функції уряду будуть достатньо обмежені, оскільки в основу нової Конституції буде покладено децентралізацію [11], а Палата депутатів, обрана на пропорційних засадах, буде надто малочисельною для організації ефективної опозиції (150 осіб), вимальовується прозора схема: верхня Палата представників, обраних «з місць», за посилення фрагментаризації території формально «унітарної держави» та наростаючого сепаратизму, розпускає палату депутатів, розв'язуючи руки клановому диктатору, що керує збройними силами та силовими структурами.

Подібні жпідходи до парламентаризації України активно підтримували російські політики. Зокрема, ще у 2001 р., відомий своїм антиукраїнством директор Інституту країн СНД К.Затулін заявляв: «Висловлюючись цинічно, Росії зовсім не потрібний сильний український

президент, сильна Україна. Це зовсім очевидно. Нам взагалі не потрібна президентська влада в Україні, буде краще, якщо це буде парламентська республіка. Наш національний інтерес зовсім не полягає в тому, щоб Україна була потужною державою, з якою ми повинні були б рахуватися... Відповідно, Росії зовсім не потрібний сильний, далекоглядний, видатний державний діяч на чолі України. Навіщо він їй? Щоб диктував свою волю в складних обставинах сьогоденішнього життя?» [12].

Проведений аналіз свідчить: будь-які спроби парламентаризації української влади за нинішнього, фактично воєнного стану та анексії частини території України, на практиці будуть нічим іншим, як конституційним оформленням протекторатного статусу нашої країни. Причому запровадження так званої канцлерської моделі конституційного представництва, запропоноване Ю.Тимошенко, також не є вирішенням проблеми збалансування повноважень і відповідальності виконавчої влади [13].

Ось чому лише розробка повноцінної моделі президенталізму, яка весь цей час також лише імітувалася, реально сприятиме покращенню ефективності української влади [14]. Але право розробити і запровадити таку модель повинні отримати лише політичні сили, які реально продемонструють свою здатність захищати національні українські інтереси.

Список використаних джерел та літератури:

1. Маркс К. Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г. / Карл Маркс // К. Маркс и Ф. Энгельс Сочинения, издание второе. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1956. – Т. 7. – С.5-110.
2. Яценюк А. «Конституція: давайте почнемо предметну дискусію» / Арсеній Яценюк. 28.06.2018. – Режим доступу: https://censor.net.ua/blogs/3073929/konstitutsya_davayite_pochnemo_predmetnu_diskusiyu
3. Шморгун О. Неконституційні зміни до Конституції: повернення до панування подвійного права? / Олександр Шморгун // Україна молода. – 2004. – №237. – С.4.
4. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. / Джон Локк. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – 668 с.
5. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні / Олександр Шморгун // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура. – К. : Педагогічна думка, 2008. – С.305-417.
6. Зміни до Конституції ухвалено підняттям рук. Опозиція обіцяє не припиняти блокаду. 24.12.2003. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/12/24/2997162/>
7. Проект Медведчука можуть підтримати більшовики, КПУ і СПУ... теоретично. 22.12.2003. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/12/22/2997127/>

8. Конституція Тимошенко-Януковича. Документ. 04.06.2009. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/06/4/4488241/>
9. Палий А. Конституція (констатація) державної зміни? / Александр Палий. 09.06.2009. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/06/9/4488912/>
10. Основи Конституції України. – Режим доступу: <http://opposition.org.ua/osnovi-konstituci-ukrani.html/>
11. Борис Колесников: Конституція від Опозиційного уряду пропонує абсолютно нову систему влади. 23.02.2016. – Режим доступу: <http://opposition.org.ua/news/boris-kolesnikov-konstituciya-vid-opozicijnogo-uryadu-proponue-absolyutno-novu-sistemu-vladi.html>
12. Какая Украина нужна России. Новые межгосударственные отношения предполагают в первую очередь прагматический подход // Независимая газета. – 2001. – 27 июня.
13. Шморгун О. Типологічні характеристики антикризової модернізаційної моделі влади / О.Шморгун // Модернізація і безпека розвитку в умовах глобалізації. – К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. – С.170-175.
14. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір / О.Шморгун // США і світ ХХ століття. – К. : Центр вільної преси, 2013. – С.315-331.